

[https://doi.org/10.31891/2308-4081/2024-14\(1\)-16](https://doi.org/10.31891/2308-4081/2024-14(1)-16)

Кандидат педагогічних наук, доцент, **Наталія МАКОГОНЧУК**
Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького, Україна
E-mail: wysenka@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-7378-8917>

Аспірант, **Олександр КАЛМИКОВ**
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка, Україна
E-mail: ppmtpn@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0008-5426-6986>

Аспірант, **Олександр СКОРЕНКО**
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка, Україна
E-mail: ppmtpn@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5705-0469>

ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ В ПРОЦЕСІ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано досвід Великої Британії у галузі вищої професійної та педагогічної освіти. Висвітлено, що потребує змін структура вітчизняної вищої освіти взагалі і зміст професійної та педагогічної вищої освіти зокрема. Обґрунтовано, що завдання реформування вищої професійної та педагогічної освіти полягає в удосконаленні освітніх професійних програм, внесенні змін до навчальних планів.

Мета статті – розглянути та проаналізувати досвід Великої Британії в процесі реформування вітчизняної вищої професійної та педагогічної освіти.

З'ясовано, що досвід Великобританії у галузі вищої професійної та педагогічної освіти засвідчує потребу радикально перебудувати та модернізувати систему вищої професійної та педагогічної освіти України, а не вдосконалювати один чи кілька її пріоритетних напрямів. Вітчизняна вища освіта потребує змін у структурі вищої освіти взагалі та у змісті професійної та педагогічної вищої освіти зокрема. Необхідно змінити методи навчання в закладах вищої освіти та покращити фінансування вищої школи. Важливим елементом реформування вищої професійної та педагогічної освіти України має стати збільшення обсягу навантаження як обов'язкових, так і вибіркових освітніх компонентів (дисциплін) з професійної підготовки за рахунок зменшення кількості годин, відведених на загальноосвітні вибіркові компоненти (дисципліни). Методом привертання уваги до високого рівня навчання здобувачів вищої професійної та педагогічної освіти може стати зацікавленість їх в заробітній платі, стипендіях та грошових грантах, які отримуватимуть здобувачі при успішному навчанні на найвищому рівні. Головне завдання реформування вищої професійної та педагогічної освіти полягає в

удосконаленні освітніх професійних програм, внесенні змін до навчальних планів, забезпеченні достатньої самостійної пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти.

Окреслено комплекс заходів стратегічного плану для реформування вищої професійної та педагогічної освіти: покращити фінансування закладів вищої освіти та на достатньому рівні забезпечити всі освітні заклади сучасним технічним обладнанням, зробити переорієнтацію освітніх професійних програм відповідно до вимог освітнього ринку, ввести нові дієві технології в освітній процес, підвищити зацікавленість здобувачів вищої професійної та педагогічної освіти у навчанні, провести актуальну перепідготовку професійних викладацьких кадрів, значно зменшити навчальне навантаження викладачів закладів вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта України та Великої Британії, заклади вищої освіти, здобувачі вищої освіти, вища професійна освіта, вища педагогічна освіта.

USING THE EXPERIENCE OF GREAT BRITAIN IN THE PROCESS OF REFORMING HIGHER PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL EDUCATION IN UKRAINE

ABSTRACT

The article analyzes the experience of Great Britain in the field of higher professional and pedagogical education. The need for changes in the structure of domestic higher education in general and the content of professional and pedagogical higher education in particular is substantiated. It is found that the task of reforming higher professional and pedagogical education is to improve professional educational programs and make changes to curricula.

The purpose of the article is to review and analyze the use of Great Britain's experience in the process of reforming domestic higher professional and pedagogical education.

It is defined that Great Britain's experience in the field of higher professional and pedagogical education proves the need to radically rebuild and modernize the system of higher professional and pedagogical education in Ukraine, instead of improving a couple of its priority areas. Domestic higher education needs changes in the structure of higher education in general and the content of professional and pedagogical higher education in particular. It is necessary to change teaching methods in institutions of higher education and to improve the financing of higher education. An important element of the reform of higher professional and pedagogical education in Ukraine should be an increase in the workload of both mandatory and optional educational components (disciplines) of vocational training due to a decrease in the number of hours allocated to general educational optional components (disciplines). A way of attracting attention to the high academic performance of those obtaining higher professional and pedagogical education can be interest in their salary, scholarships and monetary grants that can be received by those who successfully study with the highest academic achievements. The main task of reforming higher professional and pedagogical education is to improve professional educational programs, make changes to curricula, and ensure sufficient independent cognitive activity of higher education students.

A set of strategic measures for the reform of higher professional and pedagogical education is outlined. It includes better financing of higher education institutions and providing all educational institutions with modern technical equipment at a sufficient level; redesigning educational professional programs in accordance with the requirements of the

educational market; introducing new effective technologies into the educational process; increasing the interest of students in education; carrying out actual retraining of professional teaching staff; and significantly reducing the educational load of teachers of higher education institutions).

Keywords: *higher education of Ukraine and Great Britain, institutions of higher education, students of higher education, higher professional education, higher pedagogical education.*

ВСТУП

Сьогодні система вищої освіти як в Україні, так і в зарубіжних країнах, є важливим напрямом оптимізації підготовки нової генерації фахівців, максимального задоволення освітніх потреб особистості та суспільства в цілому, диференціації професійної підготовки, плідної співпраці в міжнародному освітньому середовищі. «Вища освіта – система освіти, що передбачає забезпечення фундаментальної, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, які мають визначати темпи і рівень науково-технічного, економічного та соціально-культурного процесу, формування інтелектуального потенціалу суспільства» (Кузьмінський, 2009).

Маємо констатувати, що «основною домінантою в сучасній вітчизняній технологічній та педагогічній вищій освіті є безперервний розвиток, входження в глобальний світовий простір, подолання всіх історично складених деформацій, а також новітнє бачення нинішньої української молоді» (Вища освіта в Україні: інтернаціоналізація, реформи, нововведення, 2012).

Гострою та актуальною залишається проблема, що стосується освітніх реформ вищої школи та подальшої активної участі в міжнародному співробітництві вітчизняних закладів вищої освіти з європейськими. Сьогодні чимало українців здобувають вищу освіту за кордоном. Отже, постає потреба висвітлити основні риси вищої технологічної та педагогічної освіти як України, так і однієї з провідних розвинених освітніх країн – Великої Британії. Важливо перейняти знання та досвід цієї країни, що успішно реалізувала освітні реформи.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета статті – розгляд та аналіз використання досвіду Великої Британії в процесі реформування вітчизняної вищої професійної та педагогічної освіти.

ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проблема становлення системи педагогічної освіти в Україні та Великої Британії досліджена у наукових працях О. Шевчук. Важливими для нашого дослідження є наукові розвідки Ю. Кищенко, присвячені реформам вищої педагогічної освіти в Англії. Професійна та педагогічна підготовка вчителів Великої Британії досліджувалася в працях А. Соколова. Проблеми різних аспектів теорії професійної та педагогічної освіти в Великобританії розробляють не тільки педагоги, а й психологи, філософи, соціологи (Дж. Грехем, А. Говарт, М. Ірот, М. Крафт, Д. Мак-Інтайер, А. Росс, Е. Стоунз, Х. Эмери та ін.). Дослідження здійснювалося із застосуванням загальнонаукових методів (вивчення, аналіз і узагальнення довідкової інформації, огляд науково-освітніх друкованих та онлайн джерел), а також систематизації та узагальнення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Велика Британія – одна з найпопулярніших країн для навчання в університетах. Британська система освіти розвивалась протягом багатьох століть і керується

жорсткими вимогами щодо якості навчання, а кваліфікації, отримані в Сполученому Королівстві, визнаються в усьому світі. Дослідники зазначають, що британські університети – це великі науково-навчальні комплекси, що включають коледжі, магістерські та докторські школи, дослідні Інститути, наукові центри, обсерваторії тощо. П. Брицький вважає, що є багато спільного в освітньому середовищі Англії та України (Брицький, 2011). Зауважимо, що саме Англія була в числі тих країн, які першими визнали незалежність України. З 24 серпня 1991 року, з дня проголошення незалежності нашої Батьківщини, між цими двома країнами розпочався етап українсько-британських відносин, в тому числі й у вищій освіті.

Англія – найбільша адміністративна частина Великої Британії, в якій зародилося та ефективно функціонує багатоступенева система підготовки висококваліфікованих спеціалістів у галузі технологічної та педагогічної освіти. Дослідження особливостей розвитку вищої технологічної та педагогічної освіти Англії, що має багатий досвід її реформування, представляє сьогодні безсумнівний інтерес для української освітньої громадськості. Як стверджує О. Шевчук, численні «британські вдосконалення та інновації протягом останніх десятиліть спираються на багатовікову історію цієї європейської держави та її подальший розвиток» (Шевчук, 2014).

В Англії вища освіта взагалі почала свій розвиток тільки в XII столітті, коли почали зароджуватися університети, першим з яких був Оксфорд (1096). До початку XIII століття був заснований Кембридж (1209), а вслід за ними, побудовані по аналогії, почали з'являтися й інші університети по всій країні: Хауден, Йоркшир (1266), Гленсі, Корнуолл (1267), Ланчестер (1283) і Честер-ла-Стріт (1286), що займаються підготовкою фахівців різних спеціальностей.

Вчені відзначають, що в університетах Англії того часу для отримання ступеня бакалавра чи магістра продовжували вивчати всі сім гуманітарних наук. D. Gillard стверджує, що «магістри мали право викладати в університетах, а також продовжувати вивчення права, теології та медицини, щоб одержати ступінь доктора філософії» (Gillard, 2012). Зазначимо, що це є свідченням раннього зародження університетської підготовки викладацького складу: магістри завжди були високоосвіченими дипломованими спеціалістами.

Для визначення основ вищої технологічної освіти в Англії з 1562 року існувала професійна підготовка фахівців на робочому місці, коли гільдії отримали право самостійно готувати підмайстрів: майбутні ремісники почали навчатися в цехах під керівництвом майстрів, які відповідали як за їх професійне навчання, так і за моральне виховання (Закон про ремісників, 1562). Зазначимо, що саме в цей період були закладені основи практико-орієнтованої підготовки майбутніх фахівців на робочому місці, яка відіграє провідну роль у сучасній вищій професійній освіті Англії.

Наприкінці XIX століття була усвідомлена самоцінність і неповторність людської особистості. У вищій педагогічній освіті того часу «відбувалося збільшення знань, запозичених з філософії та інших наук, про людину та її виховання. Особливо уважно вивчалися цілі, зміст і методи навчання та виховання» (Шевчук, 2014).

З 70-х років XX століття перед англійською вищою технологічною та педагогічною освітою постало завдання підготовки великої кількості фахівців для економіки і культури, які стрімко розвиваються. Почався інтенсивний пошук шляхів модернізації системи підготовки викладацьких кадрів за активної участі держави. Цей період був переломним моментом для англійської вищої педагогічної освіти у її

розвитку. Відбулися певні зміни у системі вищої педагогічної освіти, а саме орієнтація на формування викладача, який готовий навчати і виховувати рівноправного громадянина англійського демократичного суспільства. У Законі про реформу англійської освіти (1998) наголошувалося, що «освіта має будуватися в контексті і з урахуванням духовного, морального, культурного, розумового і фізичного розвитку молоді» (Advisory Group on Citizenship, 1998).

Наприкінці ХХ століття вища як професійна, так і педагогічна освіта Англії, більш цілеспрямовано вибудовується в напрямі на духовний, моральний і культурний розвиток особистості і суспільства в цілому. Констатуємо, що на переконання М. Боннетта, «в центрі навчального процесу були взаємовідносини «вчитель-студент», і англійське суспільство прийшло висновку, що викладачам необхідно передавати свої цінності молоді, яку вони навчають» (Bonnett, 1996). Таким чином, дуже важливо було, щоб вони співпадали з цінностями, які прийняті закладом вищої освіти та узгоджені з суспільством в цілому.

У кінці ХХ – на початку ХХІ століття в Англії з'явилися наукові розвідки, які аналізують моральні цінності в вищій освіті взагалі, професійну діяльність викладача, зокрема, і його відносини зі здобувачами вищої освіти (ATCDE, 1971). На думку як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, констатовано, що від рівня розвитку професійних якостей викладачів закладів вищої освіти певною мірою залежать позитивні зміни в суспільстві, в системі вищої освіти, які визначають дух нації. Тому так важливо дослідити теоретичні розробки англійських вчених, пов'язані з проблемами розвитку вищої професійної та педагогічної освіти.

Одним з найефективніших методів вирішення нагального питання є вивчення та розумне застосування сучасної практики вищої професійної та педагогічної освіти розвинених країн світу. Україна сьогодні вийшла на етап конструктивної роботи у сфері вищої освіти. Перед нашою державою постала глобальна проблема, яка потребує негайного вирішення для забезпечення її всебічного розвитку, оновлення та вдосконалення рівня системи вищої професійної та педагогічної освіти – покращення якості професійної підготовки висококваліфікованих спеціалістів шляхом застосування інноваційної практики професійної та педагогічної вищої освіти розвинених країн світу взагалі, та вітчизняної зокрема.

Англія є чудовим прикладом для наслідування, оскільки вона в числі перших створила кадри висококваліфікованих спеціалістів, досягнула високого рівня грамотності населення, а її заклади вищої професійної та педагогічної освіти займають провідні місця на міжнародному «ринку освіти» (Кищенко, 2004; Соколова, 2008).

У лютому 1993 року у Лондоні був підписаний Договір про співробітництво України та Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, в якому йдеться про те, що: «сторони сповнені рішучості розвивати їх співробітництво в політичній, економічній, науково-технічній, культурній, екологічній і гуманітарній сферах на засадах рівності та взаємної вигоди в дусі нового партнерства і співробітництва, як зазначено в спільній Декларації між Україною і Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії, підписаній в Лондоні 15 вересня 1992 року». В Договорі (стаття 16) наголошується: «... сторони сприятимуть розбудові культурних і освітніх контактів, співробітництва і обмінів між організаціями та окремими особами обох країн» (Договір про принципи відносин і співробітництво між Україною і Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії, 1993).

Головним представником Великої Британії за кордоном та в Україні є Британська Рада (British Council), яка була заснована в 1934 році. Це міжнародна організація Сполученого Королівства із культурних відносин та освіти, що має 190 представництв у 110 країнах та регіонах. Британська Рада має на меті зміцнювати зв'язки між Україною та Сполученим Королівством у сферах мистецтва, вивчення англійської мови, вищої освіти та розбудови суспільства. Вона надає можливості українцям здобути освіту англійською мовою задля професійного і особистого розвитку, а також проводить іспити та тести для здобуття британських дипломів. Представництво Британської Ради в Україні працює понад 20 років (з 1992 р.) та має на меті робити свій внесок у розвиток відкритого суспільства та ринкової економіки в Україні (Сайт Британської Ради в Україні, 2024). Британська Рада у співдружності з Міністерством освіти та науки протягом чотирьох років (1997–2001) наполегливо працюють у сфері підвищення рівня викладання англійської мови в українських школах, ліцеях, коледжах, інститутах, університетах, спрямовуючи свою діяльність на три проекти: програма торгово-промислового стажування ЛСАР, програма регіональних академічних партнерських зв'язків REAP і програма прогнозування розвитку технологій (Сайт Британської Ради в Україні, 2024). В наш час дана організація співпрацює з Міністерством освіти та науки і постійно проводить внутрішнє навчання для викладачів закладів вищої освіти, допомагає розвинути структуру, зміст і методологію викладання, щоб підготувати їх відповідно до сучасних вимог.

Глобальний простір передбачає не лише спілкування країни з країною, а й здатність людини спілкуватися з іншими людьми. Постає проблема здійснення мовного прориву у вітчизняній освіті (Кремень, 2008). Нині британський уряд надає стипендії та гранти на стажування до Великої Британії. Зростає інтерес співвітчизників до програм, з кожним роком кількість стипендій збільшується значними темпами (Великобританія неухильно підтримуватиме вас, 1995). Також функціонує програма стажування працівників вищої освіти, фінансової та правової сфери для сприяння розвитку фінансових послуг в перспективі підвищення економічного рівня України.

Якщо розглядати вищу професійну та педагогічну освіту, то дві країни дружньо працюють в таких галузях, як зв'язки між університетами і роботодавцями, а також інтернаціоналізації вищої освіти (Сайт Британської Ради в Україні, 2024). Україна позитивно сприймає систему англійської вищої професійної та педагогічної освіти. В цьому напрямі Україна та Велика Британія ставлять перед собою такі завдання: «продуктивно використовувати напрацювання передових країн Європи задля підвищення рівня якості системи вищої професійної та педагогічної освіти; готувати висококваліфіковані кадри та підвищувати їх кваліфікацію; досягнути світового рівня розвитку наукових досліджень, привести до дії реалізацію наукових ідей та відкриттів; розвивати зовнішньоекономічну діяльність закладів вищої освіти у інтересах зміцнення їх матеріальної бази, модернізації освітнього процесу, наукового устаткування» (Прес-конференція з нагоди проведення міжнародної конференції на тему: «Вища освіта в Україні: інтернаціоналізація, реформи, нововведення», 2012). Українська вища освіта взагалі, і професійна і педагогічна зокрема, мають потребу у використанні британського досвіду в практиці підготовки українських майбутніх фахівців.

Основним завданням в цьому напрямі є подолання розриву між утвердженням у суспільстві і державі нових демократичних, гуманістичних ціннісних орієнтацій і фактичним станом вітчизняної вищої професійної та педагогічної освіти.

Сьогодні глобалізований світ особливу увагу приділяє питанню рівного та справедливого доступу до якісної вищої професійної та педагогічної освіти, про що

свідчать основні акценти в міжнародних документах з питань розвитку освіти останніх років. Вироблення системи рівного доступу до вищої освіти й оцінювання її якості сприятиме реалізації сучасних та перспективних цілей трансформації суспільства в Україні (З нагоди проведення міжнародної конференції «Вища освіта в Україні: інтернаціоналізація, реформи, нововведення», 2012). Передумовою рівного доступу до вищої професійної і педагогічної освіти є фізична та фінансова доступність навчання.

Колишній президент США Р. Рейган казав: «Ми даємо багато грошей університетам не тому, що багаті, а ми багаті тому, що даємо гроші університетам» (Свіжевська, 2023). Зауважимо, що на розвиток та функціонування сучасної професійної та педагогічної вищої освіти Великобританії безпосередній вплив справляє стабільне соціально-економічне і політичне становище країни.

Розглядаючи вищу професійну і педагогічну освіту України, маємо констатувати, що важливим елементом реформування освіти України взагалі має стати збільшення обсягу навантаження як обов'язкових, так й вибіркового освітніх компонентів (дисциплін) з професійної підготовки за рахунок зменшення кількості годин, відведених на загальноосвітні вибірково компоненти (дисципліни), надання можливості кафедрам університетів встановлювати обов'язкові освітні компоненти (дисципліни), цим самим зосередивши увагу здобувачів вищої освіти на вузькій спеціалізації їх майбутньої професії.

Одним з методів привертання уваги до високого рівня навчання здобувачів вищої професійної та педагогічної освіти може стати зацікавленість в їх заробітній платі, тобто стипендії. У вітчизняній вищій професійній освіті існує потреба у розробленні грошових грантів, які отримуватимуть здобувачі при успішному навчанні на найвищому рівні.

Маємо констатувати, що сучасний стан вітчизняної вищої професійної та педагогічної освіти має недоліки. Основними недоліками організації освітнього процесу у вітчизняних закладах вищої освіти є такі: недостатня увага до розвитку творчих здібностей особистості як здобувачів вищої освіти, так й викладачів, використання застарілих методів навчання, авторитарний стиль роботи викладачів ЗВО. Вважаємо, що головне завдання полягає в удосконаленні освітніх професійних програм, внесенні змін до навчальних планів, забезпеченні достатньої самостійної пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти. Як засвідчує досвід Великобританії та Англії зокрема, треба радикально перебудувати та модернізувати систему вищої професійної та педагогічної освіти України, а не вдосконалювати один чи кілька її пріоритетних напрямів. Для цього необхідно вносити серйозні зміни у структуру вищої освіти, зміст професійної та педагогічної вищої освіти, принципи і методи навчання в закладах вищої освіти. Також важливо здійснити значний комплекс заходів стратегічного плану: покращити фінансування закладів вищої освіти та на достатньому рівні забезпечити всі освітні заклади сучасним технічним обладнанням, зробити переорієнтацію освітніх професійних програм відповідно до вимог освітнього ринку, ввести нові дієві технології в освітній процес, підвищити зацікавленість здобувачів вищої професійної та педагогічної освіти у навчанні, провести актуальну перепідготовку професійних викладацьких кадрів, значно зменшити навчальне навантаження викладачів закладів вищої освіти.

У наш час суспільство вимагає від викладачів закладів вищої освіти постійного активного пошуку, творчого та індивідуального підходу до освітнього

процесу, здатності адекватно взаємодіяти з здобувачами вищої освіти, розвивати в них уміння сприймати нові ідеї, самостійно аналізувати подану інформацію. У вищій освіті Великої Британії існує думка, що вирішальну роль у процесі розвитку освіти зобов'язаний відігравати кваліфікований викладач. Він має володіти сучасними науковими знаннями, високими моральними якостями, культурою інтелекту, творчим потенціалом, будучи разом з тим виразником загальнолюдських і національних цінностей як своєї держави, так і інших держав світу.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Досвід Великої Британії у галузі вищої професійної та педагогічної освіти засвідчує потребу радикально перебудувати та модернізувати систему вищої професійної та педагогічної освіти України, а не вдосконалювати один чи кілька її пріоритетних напрямів. Вітчизняна вища освіта потребує змін у структурі вищої освіти взагалі та змісті професійної та педагогічної вищої освіти зокрема. Необхідно змінити методи навчання в закладах вищої освіти та покращити фінансування вищої школи. Важливим елементом реформування вищої професійної та педагогічної освіти України має стати збільшення обсягу навантаження як обов'язкових, так й вибіркового освітніх компонентів (дисциплін) з професійної підготовки за рахунок зменшення кількості годин, відведених на загальноосвітні вибіркові компоненти (дисципліни). Методом привертання уваги до високого рівня навчання здобувачів вищої професійної та педагогічної освіти може стати зацікавленість їх в заробітній платі, стипендіях та грошових грантах, які отримуватимуть здобувачі при успішному навчанні на найвищому рівні. Головне завдання реформування вищої професійної та педагогічної освіти полягає в удосконаленні освітніх професійних програм, внесенні змін до навчальних планів, забезпечення достатньої самостійної пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти.

Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо подальше дослідження українсько-англійських відносин в галузі вищої професійної та педагогічної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брицький, П. (2011). *Україна та український народ у поглядах англійських учених-мандрівників (XVIII–XIX ст.)*. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ues/2011_5_2/_Articles/25_Brytskyu.pdf.
2. Великобританія неухильно підтримуватиме вас (1995). Виступ Малькольма Рифкінда, Державного секретаря у закордонних справах Великобританії та в справах співдружності, в Українському інституті міжнародних відносин 4 вересня 1995 року. *Політика і час*, № 10, 10-16.
3. Договір про принципи відносин і співробітництво між Україною і Сполученим Королівством Великобританії та Північної Ірландії (1993). *Політика і час*, № 3, 72-75.
4. З нагоди проведення міжнародної конференції «Вища освіта в Україні: інтернаціоналізація, реформи, нововведення» (2012). 20-21 квітня 2012 року Київ, Україна. <http://press.unian.net/ukr/press-5383.html>.
5. Кищенко, Ю. В. (2004). Формування професійної майстерності вчителя в системі педагогічної освіти Англії та Уельсу: монографія. Херсон: ХДУ, 172 с.
6. Кремень, В. (2008). Освіта в контексті сучасних соціокультурних змін. *Філософія освіти: наук. часопис*, № 1-2 (7), 15-21.
7. Кузьмінський, А. І. (2009). *Педагогіка у запитаннях і відповідях: словник педагогічних термінів*. http://pidruchniki.vvs/pedagogika/slovnik_pedagogichnih_terminiv.

8. Прес-конференція з нагоди проведення міжнародної конференції на тему: «Вища освіта в Україні: інтернаціоналізація, реформи, нововведення». (2012). 20-21 квітня 2012, Київ, Україна. Режим доступу: http://nauka.in.ua/news/education/article_/detail/7705.
9. Сайт Британської Ради в Україні (2024). <http://www.britishcouncil.org.ua/about/british-council-ukraine>.
10. Свіжевська, С. А. (2023). *Шляхи акредитації в Україні: революція та еволюція*. http://nmu.org.ua/ua/content/infrastructure/structural_divisions/science_met_dep/statti_akt/akred_v_Ukraine.php.
11. Соколова, А. В. (2008). *Професійна підготовка вчителя у системі педагогічної освіти Англії і Шотландії*: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Одеса.
12. Шевчук, О. О. (2014). Становлення системи педагогічної освіти в Україні та Англії. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*, Вип. 115, 265-269.
13. Advisory Group on Citizenship (1998). *Education for citizenship and teaching of democracy in schools*. London: Qualifications and Curriculum Authority.
14. ATCDE (1971). *The Professional Education of Teachers*. London: ATCDE.
15. Bonnett, M. (1996). «New» Era Values and the Teacher-Pupil Relationship as a Form of the Poetic. *British Journal of Educational Studies*, Vol. 44, № 1, 23.
16. Gillard, D. (2012). *Education in England: a brief history*. www.dg.dial.pipex.com/history.